

II. MEŞRUTİYET VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ, EĞİTİM VE ÖĞRENCİ DERNEKLERİ (I)

Mustafa GÜNDÜZ*

ÖZET

Türkiye’de eğitim ve öğrenci derneklerinin tarihine ilişkin araştırmalar azdır. Oysa II. Meşrutiyet döneminde, diğer alanlarda olduğu gibi, eğitim çalışanları da farklı amaçlarla, farklı yer ve zamanda çok sayıda örgüt kurmuşlardır. Bu örgütlerin amaç, eylem, teşkilat yapısı ve gelir kaynakları birbirine benzediği gibi, farklılıklar da çoktur. Dönemin özel koşulları içerisinde kurulan çok sayıdaki eğitim ve öğrenci örgütlerinin bilinmesi bu alana önemli katkılar sağlayacaktır. Buradan hareketle, bu makalede II. Meşrutiyet dönemi eğitim ve öğrenci derneklerinden on bir tanesi özgün kaynaklardan hareketle incelenmiştir. Dernek tüzüklerinden hareketle, kurucu üyeler, teşkilat yapısı, amaç, eylemler ve dernek gelirleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet dönemi eğitim, eğitim örgütleri, öğrenci dernekleri, eğitim örgütlerinin yapısı.

EDUCATION AND STUDENT ASSOCIATIONS IN SECOND CONSTITUTIONAL MONARCHY AND REPUBLIC PERIOD

ABSTRACT

There is less research on the history of the education and student associations in Turkey. Whereas in the Second Constitutional monarchy period, as in other areas, staff training with different objectives, different place and time, many organizations have established.

---

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, mstgndz@gmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

There are similarities in terms of actions and aim of organizational structure but at the some times there are some differences. Within the period established in the special conditions of many of educational and student organizations will provide an important contribution to knowledge in this field. Therefore, this article were examined eleven education and student organization in the period of the Second Constitution, from the original source. Departing from association rules and regulations founding members, organizational structure, aims, actions and financial recourses of the associations have been put forward.

Key Words: Second constitutional monarchy period, educational organizations, student associations, the structure of education association.

1. Giriş

Belli meslek grubundan oluşan insanların bir araya gelerek, meslekî sorunlarını tespit etmek, çözümüne yönelik tartışmalar yapmak ve birlikte hareket ederek bazı sonuçlara ulaşmak girişimi tarihin çok eski dönemlerinden beri vardır. Osmanlı toplumundaki Ahi teşkilatı, lonca örgütlenmesi bu konuda ilk akla gelen teşekküllerdendir. Ancak bu tür teşkilatların sanayi devriminden sonra devlet ile olan ilişki biçimlerinin değişmesi ve yeni sorunların ortaya çıkmasıyla, farklı bir yapıyla sendikal örgütlenmeler meydana gelmiştir. Bu oluşumlar görev, amaç, faaliyet ve teşkilatlanma biçimleri bakımından bürokratik bir karakter gösterdiğinden geleneksel örgütlerden ayrılır. Özellikle devlet hizmeti yapan meslek gruplarının (adliye, zaptiye, sağlık, eğitim, ulaştırma vs.) sendikal mücadelesi daha çok Avrupa'daki işçi ve emek hareketleri kaynaklıdır. Osmanlı toplumunda ise bu tür birlikteliklerin teşekkülü hayli geç bir tarihe rastlar. Bazı araştırmalar meslek örgütlenmelerinin başlangıcını 18. yüzyıla kadar indirse de, özellikle eğitim alanındaki örgütlenmeler II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır. II. Meşrutiyet öncesi bazı sendikal örgütlenmelere karşın, resmî karakterli, şeffaf çalışma niteliklerine sahip eğitim örgütleri 1908 sonrasında hürriyet ortamında varlık gösterebilmiştir.

İlk öğretmen örgütü ve II. Meşrutiyet'in ilk senelerindeki bazı öğretmen örgütleri hakkında birkaç makale vardır. Bunların başında

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Yahya Akyüz'ün araştırmaları gelir.¹ Ayrıca Göldaş² ve Orhan'ın³ dar hacimli kitapçıkları ile Nurdoğan'ın⁴ bu konudaki makalesi de farklı öğretmen ve eğitim derneklerini araştırmıştır. Dönemin bütün sivil ve resmî derneklerinin kaydı bulunmadığı için bu alanda yapılan farklı çalışmalar bir bütünün parçasını oluşturacağından önemli görülmektedir. II. Meşrutiyet dönemi eğitim ve öğretmen dernekleri hakkında bu güne kadar yapılan araştırmalarda üzerinde durulan dernekler üzerinde kısaca durmak gerekirse şu bilgiler verilebilir:

Bilim, kültür, edebiyat ve eğitim programı hazırlama gayeleri ile Tanzimat yıllarında *Encümen-i Dâniş* ve *Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniye* gibi bilimsel dernekler kurulmuştur. Bu faaliyetler kısa sürmüş, II. Meşrutiyet'ten hemen önce yeniden başlamıştır. Belirgin olarak *Türk Derneği* örnek gösterilebilir. Bu dernek daha çok Rusya doğumlu, göçmen Türk aydınların öncülüğünde 1908'de kurulmuştur.⁵ Derneğin kuruluş nizamnamesi dönemin önde gelen dergisi *Sırat'ı-Müstakim*'de yayımlanmıştır. 21 maddelik nizamnamenin 1. Maddesi, derneği bilimsel bir kuruluş olarak tanımlarken; 2. Maddesi Türk dilinde bir reform gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.⁶ Bu amaçtan hareketle bazı faaliyetlere başlanmıştır. Ancak üyeler arasındaki görüş farklılığından umulanlar ve hedeflenenler başarılamamış, *Türk Derneği Mecmuası* da ancak yedi sayı çıkabilmiştir. Dernek de kısa bir süre sonra dağılmıştır.

Türk Ocağı kurulmadan önce bir anlamda *Türk Derneği*'nin devamı niteliğinde olan *Türk Yurdu Cemiyeti* kurulmuştur. Dernek kısa bir sürede Osmanlı devleti sınırları içinde olduğu gibi Avrupa

¹ Yahya Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri**, Ankara: 1978, s.102 vd.; Aynı yazar, **Öğretmen Örgütlenmesi, Türkiye, Fransa İsviçre'de ve Uluslararası Düzeyde**, Ankara: Ankara Üniv. Eğt. Fak Yay., 1980; "Türkiye'de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge ile Unutulmuş Bir Kaynak", A.Ü., **Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1970, Cilt 3, No: 1-4, s. 109-119. "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908 - 1918)", **OTAM**, S.22, 2009, s.1-49.

² İsmail Göldaş, **Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler**, İstanbul: Öğretmenler Dünyası Yay., 1981.

³ Ahmet Orhan, **Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Örgütlenmesi**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2001.

⁴ Arzu M. Nurdoğan, "Türkiye'de Öğretmenlik Mesleğinde Sosyal Dayanışma Fikrinin Doğuşu: Muallim Cemiyetleri (1908-1914)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, İstanbul, Güz 2007, Sayı 17, s.65-82.

⁵ Şevket Koçsoy, "Türk Millî Uyanışının Teşkilatlanma Safhası Türk Derneği ve Mecmuası", **Osmanlı**, C.7, s.436, 447; Masami Arai, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, İstanbul: İletişim Yay., 1992, s. s.22-48.

⁶ "Türk Derneği Nizamnamesi", **Sırat-ı Müstakim**, 1 Kanun-ı Sâni [1]324, C.1 S.21, s.331-332.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

şehirlerinde özellikle Lozan,⁷ Paris, Viyana ve Cenevre’de de örgütlenmiştir. Bu dernekler temelde eğitim amaçlı çalıştıklarından öğrencilerin sorunlarıyla ilgilenmişlerdir. Yayımladıkları mecmualar sayesinde Avrupa’da Türklük bilincinin artmakta olduğunu memnuniyetle belirten *Türk Yurdu*, buralarda “Türk diasporasının oluştuğunu vurgulamıştır⁸”.

II. Meşrutiyet dönemi öğrenci olaylarını inceleyen Aktar, bu dönemde kurulan Üniversite öğrenci örgütlerine yer vermiş, ancak sadece ikisine değinmiştir. Her iki cemiyetin nizamnameleri verilmiş yorum yapılmamıştır. Bunlardan biri 1910’da İstanbul’da kurulan *Darülfünun Talebe Cemiyeti*⁹ diğeri de, 1912’de İstanbul’da kurulan *Türk Ocağı*’dır.¹⁰ *Türk Ocağı* hakkında pek çok araştırma mevcuttur. *Darülfünun Talebe Cemiyetini* kuran ve *Türk Ocağı*’nın kuruluşuna önderlik eden üniversite öğrencileri, tüzüklerinden de anlaşılacağı üzere, politik çekişmelerin dışında kalmaya özen göstermişlerdir.¹¹ Bu sırada farklı amaç ve teşkilat yapılarıyla bunlardan başka birçok eğitim derneği kurulmuştur. Örneğin, *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye*(1908), *Osmanlı Terbiye-i İçtimaiye Kulübü*(1909), *Teşvik-i Maarif Cemiyet-i Hayriyesi*(1909), *Mekteb-i Sultani İnas Cemiyet-i Hayriyesi* (1909) *Girit Neşr-i Maarif Cemiyeti* (1910), *Beyne’l-Anasır Neşr-i Lisan ve Maarif Cemiyeti* (1911)¹² farklı alanlarda faaliyetleri olan eğitim dernekleridir.

Eğitim alanında ilk öğretmen örgütleri II. Meşrutiyet’in ilanından kısa bir süre önce İstanbul’da kurulmuştur. “Zeki Beyin belirttiğine göre, bizde ilk öğretmen örgütü Üniversite ve Darülmuallimîn (Erkek Öğretmen Okulu) mezunlarının 23 Temmuz 1908 inkılâbından hemen sonra İstanbul’da kurdukları *Encümen-i Muallimîn*’dir. Bu girişimden çok kısa bir süre sonra yine İstanbul’da idadî, rüşdî ve iptidaî okulların öğretmenleri *Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti* adında ikinci bir örgüt kurmuşlardır. Bunun amacı, adından da anlaşılacağı gibi ‘öğretmenlerin haklarını savunmak’ ve belgede belirtildiğine göre, “halk arasında eğitimin yaygınlaşmasını sağlamaktır.” *Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti*’nin başkanlığına

⁷ “Türk Talebesi Derneği”, *Türk Yurdu*, 9 Şubat 1327, C.1, S.7, s.119-120.

⁸ “Avrupa’da Türk Talebesi”, *Türk Yurdu*, 13 Teşrin-i Evvel 1329, C.3, S.50, s.44.

⁹ Bu öğrenci derneğinin nizamnamesi için bkz: Yücel Aktar, **II. Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, Ankara: Gündoğan Yay., 1999, s.78-84.

¹⁰ *Türk Ocağı*’nın nizamnamesi için bkz: Akçuraoglu Yusuf, *Türk Yılı*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1928, s.440.

¹¹ Aktar, **a.g.e.**, s.83.

¹² Mustafa Ergün, **II. Meşrutiyet Devri Eğitim Hareketleri, (1908-1914)**, Ankara: Ocak Yay., s.185-187.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Zeki Bey getirilmiştir. 1908 yılının sonlarına doğru *Encümen-i Muallimîn* ile *Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimîn Cemiyeti* ve kimi öğretmenler genel bir toplantı yaparak *Cemiyet-i Muallimîn* adı altında birleşmişler ve başkanlığına yine Zeki Beyi seçmişlerdir.¹³ İlk kurulan dernekte yönetim yanlısı bir politika izlenmeye başlanmasıyla asıl amaçtan uzaklaşıldığı gerekçesiyle aynı kadro *Cemiyet-i Muallimin*'i kurmuştur. Bu dernek öğretmenlerin haklarını savunan, sorunlarını ortaya koyan çalışmalar yapmış ve *Mir'ât-ı Maarif* adında bir dergi çıkarmıştır.¹⁴

Bu dönemde kurulan bir diğer öğretmen örgütü, *Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimîn Cemiyeti*'dir. Haziran 1910'dan önce Bursa'da kurulmuştur. Cemiyet'in 2 Haziran 1326 (15 Haziran 1910)¹⁵ tarihli *Memurîn* gazetesinde yayımlanan ve Mebusan Meclisi'ne çektiği bir telgrafı vardır. Bu, adı geçen Cemiyet'in sendikal mücadelesine çok önemli bir örnektir.¹⁶ Aradan kısa bir süre sonra kurulan bir diğer öğretmen derneği de, *Mahfel-i Muallimîn*'dir. Bu dernek Nafi Atuf Kansu'nun da görev yaptığı okulun öğretmenleri tarafından Edirne'de kurulmuştur. Bu sebeple Kansu, *Mahfel-i Muallimîn*'i *Türkiye Maarif Tarihi*'nde ilk öğretmen derneği olarak tanıtmıştır.¹⁷ Daha sonra başka yayınlarda da bu bilginin tekrarlandığı görülmektedir. Yazarları arasında özellikle Edirne Öğretmen Okulu öğretmenlerinin de yer aldığı ve bu kentte çıkan "*Say ve Tettebbu* dergisinin Şubat 1911 tarihli 1. Sayısında bu örgütün tüzüğü yayımlanmıştır¹⁸". 1913 sonlarında Bursa'da *Muallimler Yurdu* adıyla bir öğretmen örgütü kurulmuştur. Bu girişimde o tarihte Bursa Öğretmen Okulu müdürü bulunan Ethem Nejat'ın öncülüğünün olduğu bilinmektedir. Bu arada kısa süreli de olsa faaliyet gösteren öğretmen dernekleri olmuştur. *Neşr-i Maarif ve Teavün-i Muallimin Cemiyeti* bunlardan biridir. "1910'da İstanbul'da kurulan bu öğretmen derneğinin başında İnas Sultanisi öğretmeni Ahmet Bey vardır. Dernek kısa süreli faaliyet göstermiş, üye azlığından kapanmıştır¹⁹".

II. Meşrutiyet'in ilerleyen senelerinde, daha çok eğitimin tüm ülkeye yaygınlaştırılması, devletin eğitim hizmetlerine yardımcı

¹³ Yahya Akyüz, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908 - 1918)", *OTAM*, S.22, 2009, s.10, Nurdoğan, *a.g.e.*, s.70 vd.; Ayrıca Bkz.: Orhan, *a.g.e.*, s.29.

¹⁴ *Cemiyet-i Muallimin* hakkında geniş bilgiler için bkz.: Nurdoğan, *a.g.e.*, s.70 vd.

¹⁵ Nardoğan, *a.g.e.*, s.76.

¹⁶ Akyüz, *a.g.e.*, 2009, s.27.

¹⁷ Nafi Atuf Kansu, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: 1932, C.2, s.111.

¹⁸ Akyüz, *a.g.e.*, 2009, s.28; Orhan, *a.g.e.*, s.31.

¹⁹ Akyüz, *a.g.e.*, 1977, s.101; Nurdoğan, *a.g.e.*, s.77.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

olunması maksadıyla hem İstanbul'da hem de Anadolu'nun pek çok şehrinde eğitim ve öğretmen dernekleri kurulmuştur. Bunlar arasında oldukça iddialı olanlar ve bu iddiaların gerçekleştirmek için büyük çaba harcayanlar vardır. *Millî Tâlim ve Terbiye Cemiyeti* bunlardan biridir. Adı geçen dernek, 21 Nisan 1916'da²⁰ İstanbul'da kurulmuştur. Derneğin amacı her şeyden önce topluma verilecek olan eğitimin bütün boyutları ile millî bir karakter taşımasını sağlamaktır. Dernek, Eylül 1916'dan itibaren *Millî Tâlim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası* adıyla 6 sayı yayımlanabilen bir dergi çıkarmıştır. Dergide dönemin önde gelen aydınlarının ve eğitimcilerinin eğitime ilişkin tartışmaları, önerileri ve tespitleri yer almıştır. Bu makalede derneğin nizamnamesi ve çıkarmış olduğu dergi üzerinde daha geniş biçimde durulacaktır.

8 Mart 1918'de İstanbul Türk Ocağını merkez seçerek *Muallimler Cemiyeti* adında bir öğretmen derneği kurmuştur.²¹ Beşiktaş Numune Mektebi Müdürü Ahmet Halit Bey, Kurtuluş Savaşı sırasında yurda pek çok hayrı dokunan bir dernek olmuştur. İzmir'in işgali dolayısıyla 22 Mayıs 1919'da İstanbul Sultanahmet'te düzenlenen meşhur protesto mitingini bu dernek organize etmiştir. Bunlara ilave olarak, 1921'de yine İstanbul'da *Mekatib-i İbtidaiye Muallimler Cemiyeti*, adında özellikle *Muallimler Cemiyeti* üyelerinin bu derneğin faaliyetlerinden şikâyet ettikleri için istifa ederek, ilkokul öğretmenlerinin sorunlarını ön planda tutmak amacıyla bir dernek kurmuşlardır.²² Bu derneklerin ne kadar hayatta kalabildikleri ve ne tür faaliyette buldukları üzerine geniş araştırmalar henüz yoktur.

2. Araştırmanın Önemi, Amacı ve Sınırlandırılması

Türk siyasal hayatının en önemli siyasi organizasyonlarından biri olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1889 ya da 1895'te Tıbbiye ve Mülkiye öğrencileri arasında kurulan gizli, küçük ve dar kapsamlı bir dernek olduğu dikkate alınacak olursa, öğrenci derneklerinin özellikle büyüüp gelişme dönemlerindeki faaliyetleri bakımından ne kadar önemli oldukları ortaya çıkar. Dolayısıyla bu derneklerin kuruluş dönemlerine ilişkin bilgilerin ve araştırmaların ilgili alana (Türk Eğitim Tarihine) olduğu kadar diğer alanlar için de önemli bir katkı olduğuna inanılmaktadır. II. Meşrutiyet'in sağladığı özgürlük ortamı ile eğitimciler ve öğrenciler arasında pek çok dernek kurulmuştur. Bunların tamamı hakkında bu güne kadar kuşatıcı bir çalışmadan

²⁰ Akyüz'ün a.g.e., 2009, s. 29, yanı sıra Orhan, a.g.e., s. 32, ve Göldaş, a.g.e. s.14,'te aynı tarihi vermişlerdir. Derneğin nizamnamesindeki tarih, 24 Temmuz 1915'tir.

²¹ Göldaş, a.g.e, s.21, Akyüz a.g.e, 1977, s.103.

²² Göldaş, a.g.e., s.35, Orhan, a.g.e, s.36.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

bahsedilememektedir. Üstelik konuyla ilgili az sayıda makale yayımlanmıştır. Dolayısıyla dönemin eğitim, öğretmen ve öğrenci dernekleri konusunda önemli bir boşluk bulunmaktadır. Türkiye’de bu alanlardaki derneklerinin özellikle Cumhuriyet öncesi tecrübe ve birikimine ilişkin araştırmaların azlığı dikkate alındığında bu araştırmanın önemi daha açık görülebilir. Bu yönüyle II. Meşrutiyet dönemi eğitim ve öğrenci derneklerinden on bir tanesini amaç, üyeler, teşkilat ve ekonomik gelirler bakımından karşılaştıran bu makalenin alana özgün ve önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

II. Meşrutiyet ile 1923’te Cumhuriyet’in ilanı siyasal açıdan önemli bir farklılık ortaya koyduğu için derneklerin amaç, üye, maliye ve teşkilat yapılarında bazı değişimler söz konusudur. Bu sebeple, Cumhuriyetin ilk on yılında kurulan eğitim derneklerinin yapı ve işleyişlerine yönelik ayrı bir araştırma düşünülmüştür. Buradan hareketle makale, bu güne kadar üzerinde durulmayan, 1908 ile 1922 seneleri arasında kurulan eğitim ve öğrenci derneklerini incelemekle sınırlandırılmıştır.

Makaleye yönelik bir diğer sınırlama da kaynakların kullanımına yöneliktir. Burada incelenen derneklerden bazıları faaliyetlerinin bir parçası olarak dergiler çıkarmışlar, kitaplar yayımlamışlardır. Bu yayınlarda da söz konusu dernekler hakkında bilgiler mevcuttur. Ancak bu yayınların da araştırmaya dâhil edilmesi hacmi hayli genişleteceğinden, öncelikle dernek nizamnameleri üzerinde durulmuştur. Bu araştırmada incelenen eğitim ve öğrenci dernekleri şunlardır (Kuruluş tarihlerine göre):

1. *Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti 1326/(1910).*
2. *Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1327/(1910).*
3. *Terakki ve Maarif Cemiyeti 1228/(1912).*
4. *Osmanlı Maarif Cemiyeti 1329/(1913).*
5. *Köylü Bilgi Cemiyeti 1330/(1914).*
6. *Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti 1331/(1915).*
7. *Darümuallimin Mezunları Cemiyeti 1334/(1918).*
8. *Meslek-i İçtimai Müessesesi-i İlmîyesi 1335/(1919).*
9. *Talebe-i Ulûm Cemiyeti, 1335/(1919).*
10. *Ulûm ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti 1335/(1919).*
11. *Macaristan Türk Mezunîn Cemiyeti 1330/(1922).*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

II. meşrutiyet'ten sonra erken Cumhuriyet döneminde(1922-1930) de kurulan pek çok eğitim, öğretmen ve öğrenci derneği vardır. Bunlardan bazılarının isimleri şöyledir:

1. *İstanbul Muallimler Birliği Hey'et-i Umumiyesi*
2. *İstanbul Yüksek Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti*
3. *Diyarbakir Dicle İdman Yurdu Nizamname-İ Umumisi*
4. *İstanbul Musevi ilkokulları Cemiyeti*
5. *İkmal-i Tahsil Cemiyeti*
6. *İstanbul Ettbbâ Muhadenet ve Teâvün Cemiyeti*
7. *Türk Mühendisleri Birliği Cemiyeti*
8. *Cemiyet-i Müderrisin*
9. *İstanbul Spor Kulübü Cemiyeti*
10. *Milli Türk Talebe birliği*
11. *Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye*
12. *Edirne Gençler Birliği*
13. *Türk Maarif Cemiyeti*

Bu derneklerin nizamnameleri elimizdedir. Ancak yöntem ve zamansal sınırlama bakımından bu araştırmanın devamı niteliğini taşıyacak bir başka araştırmanın kaynağı olacak şekilde tasarlanmıştır.

3. Yöntem

Öncelikle Türkiye'de eğitim, öğretmen ve öğrenci derneklerine ilişkin literatür taraması yapılmış, birikim değerlendirilmiştir. Ardından yazının birinci el kaynakları durumundaki, II. Meşrutiyet dönemi eğitim ve öğrenci dernekleri nizamnamelerinin tamamı dikkatle incelenerek bazı konular ön plana çıkarılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen eğitim dernekleri öncelikle şu özellikleri dikkate alınarak incelenmiştir:

- a. II. Meşrutiyet döneminde kurulan eğitim ve öğrenci dernekleri hangi tarihte ve nerede kurulmuşlardır?
- b. Söz konusu dönemde kurulan eğitim derneklerinin kurucuları kimlerdir?
- c. Dönemin eğitim ve öğrenci derneklerinin teşkilat yapısı nasıldır?

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

d. II. Meşrutiyet döneminde kurulan eğitim ve öğrenci derneklerinin *temel amaçları* nelerdir? Aralarında amaç bakımından ne tür farklılıklar vardır?

e. Bu dönemde kurulan eğitim ve öğrenci dernekleri temel amaçları doğrultusunda ne tür faaliyetler yapmayı taahhüt etmektedirler ve neler yapmışlardır?

f. Bu derneklerin amaçlarına ulaşabilmek için mali kaynakları nelerdir?

4. Bulgular ve Yorum

4.1. II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim ve Öğrenci Derneklerinin Kurulduğu Yerler

Bu araştırmada incelenen II. Meşrutiyet dönemi eğitim ve öğrenci derneklerinden *Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti* 1 Mart 1326 (14 Mart 1910) tarihinde Edirne'de, *Terakki ve Maarif Cemiyeti* ise, 1328 (1912)'de Kayseri'de kurulmuştur. Bunların dışında kalan 9 dernek İstanbul'da kurulmuştur. İstanbul'da kurulan dernekler burasını merkez şube olarak tanımlamışlardır. Hemen hepsi de imkânlar dâhilinde vilayetlerde şubeler açacaklarını nizamnamelerine yazmışlardır. Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti dışında taşrada şubesi olana ulaşlamamıştır.

4.2. II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim ve Öğrenci Derneklerinin Kurucuları Kimlerdir?

II. Meşrutiyet dönemi eğitim ve öğrenci derneklerinin nizamnameleri üzerinden yapılan araştırmaya göre kurucular şu isimlerden oluşmaktadır:

a. *Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti 1326/(1910)*: Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Azasından Sandıkçızâde Hacı İbrahim ve Mahkeme-i Mezkûrda Müdde-i Umumi Muavinlerinden Kemal Bey.

b. *Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1327/(1910)*: Muhasebe-i vilayet katiplerinden Rasim ve Mahmud Fevzi, Askeriyeden Hıfzı, vergi kaleminden Ali, Tahrirat kaleminden Salahaddin, Terzi Ali Şevket, Tuhafiyeci İbrahim Hulusi, aşar memurlarından Rıza Efendi.

c. *Terakki ve Maarif Cemiyeti 1228/(1912)*: Başkan: Kazım, Başkan Yrd: Ahmed Hilmi; Üyeler: Emin, Süleyman, Ramiz, Ali Reşat, Nuri, Osman, Nuh; Mülazım aza: Hacı Bekir, Muhaddiszâde Emin.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

d. Osmanlı Maarif Cemiyeti 1329/(1913): Vefa İdadisi Muallimlerinden Behçet Bey, Muharririn-i Osmaniyeden Celal Nuri Bey, Mercan İdadisi Muallimi Hüseyin Rıfkı Bey.

e. Köylü Bilgi Cemiyeti 1330/(1914): Muallim Fahri Paşa, Bağdat Mebusu Cemil Zehari Efendi, Sabık Mamuretü'l-Aziz Valisi Nazım Bey; *İdare Heyeti:* Erzurum Mebusu Hüseyin Tosun Bey, Sanayi ve Ziraiye muallimi Aziz Bey, Maarif Müfettişlerinden Kazım Nami Bey.

f. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti 1331/(1915): Şeyhülislamlık müsteşarı Hacı Evliyâ Efendi, Maarif Nezâreti Telif ve Tercüme Dairesi üyelerinden Sami Bey Efendi, Darü'l-Fünûn müderrislerinden İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), İttihat ve Terakki Cemiyeti Katib-i Umûmisi Mithad Şükrü (Bleda), Halep eski valisi Ali Galib Bey Efendi, göz tabibi Esat Paşa, İstinaf mahkemesi eski başkanı Muhlis Bey Efendi, Tıp Fakültesi müderris yardımcılarında Doktor Hüseyinzâde Ali Bey (Turan).²³

g. Darümuallimin Mezunları Cemiyeti 1334/(1918): Darümuallimin Mezunları Cemiyeti müessisleri listesinde 30 kişinin ismi yer almaktadır. Hemen hepsi İstanbul'un önde gelen okullarında görevli müdür ve öğretmenlerden oluşmaktadır. Cemiyetin başkanı: Eski maarif Nazırlarından Ahmed Şükrü'dür. Yardımcısı da, Darülfünun müderrislerinden Mehmed Şemseddin'dir.

h. Meslek-i İçtimai Müessese-i İlmiyesi 1335/(1919): Derneğe kimlerin üye olabileceği ve hangi şartlarda üye olunabileceğine yönelik ayrıntılı maddeler olmasına karşın kurucuların kim/ler olduğuna yönelik bilgi verilmemiştir.

ı. Talebe-i Ulûm Cemiyeti, 1335/(1919): Bir grup ilim talebesi tarafından kurulduğu belirtilen derneğin kimler tarafından kurulduğuna dair bilgi yoktur.

j. Ulûm ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti 1335/(1919): Erkân-ı Askeriyeden Cavit Paşa, Hafız İbrahim Paşa, Doktor Hakkı Şinasi Paşa, İhsan Bey, Kimyager Arif Bey, Binbaşılıktan müstafi Ali Rıza Efendi ve Doktor Fehmi Bey.

²³ Derneğin kuruluşundan itibaren yeni kaydolun üyelerle ilişkin daha geniş isim listeleri Milli Talim ve Terbiye Mecmuası'nın farklı sayılarında yayımlanmıştır: S. 1'de 3 sayfa, S. 2'de 3 sayfa, S.4'te 6 sayfa, S.5 ve 6'da ikişer sayfa isim listesi yer almıştır. Bu dernek hakkında müstakil bir inceleme için bkz.: M. Gündüz, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Derneklerinden 'Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti'", (yayımlanmaya hazır makale).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

k. Macaristan Türk Mezunın Cemiyeti 1330/(1922): Derneğin nizamnamesinde kurucuların kim olduğuna dair bilgi yoktur.

4.3 Dönemin Eğitim ve Öğrenci Derneklerinin Teşkilat Yapısı Nasıldır?

Dönemin eğitim ve öğrenci derneklerinin teşkilat yapıları birbirine benzer niteliktedir. Bu benzerlik biraz da 1913'te çıkarılan dernekler kanununa uyma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Derneklerin teşkilat yapıları en genel hatlarıyla şöyledir:

a. Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti 1326/(1910): Dernek bir başkan, başkan yardımcısı ve idare heyetinden oluşmaktadır. Ayrıca şube başkanları da olabilecektir.

b. Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1327/(1910): Derneğin bir başkanı vardır. Ayrıca umumî üyeler ve idari üyeler olarak da iki sınıf üye oluşturmuştur.

c. Terakki ve Maarif Cemiyeti 1228/(1912): Dernek başkanı ve yardımcısının yanında idari heyet, ayrıca dahili ve harici üyeleri olarak teşkilatlanmıştır.

d. Osmanlı Maarif Cemiyeti 1329/(1913): Cemiyet üyelerini dört sınıfa ayırmıştır: Bu dört sınıf üye şunlardır: Aza-yı fahriye, aza-yı daimi, aza-yı muavene, aza-yı müessese.

e. Köylü Bilgi Cemiyeti 1330/(1914): Merkez teşkilatının başkan, yardımcı ve üyeleri vardır. Burada kuruculardan oluşan bir idari heyet bulunmaktadır. Ayrıca kurulması halinde taşra şube başkanları ve idare heyetleri oluşturulacaktır.

f. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti 1331/(1915): Dernek dört ayrı üye sınıfından oluşmuştur: 1. Hayatta iken ya da öldükten sonra derneğe büyük yardımlar etmiş olan Mümtaz (seçilmiş) üyeler. 2. Bir seneden fazladır derneğin genel amaçları için çalışan, gayret eden kurucu üyeler. 3. Derneğe senelik belli bir miktar yardım eden 'amele üyeler' ve 4. Derneğin amaçlarına hizmet için çok az da olsa senede bir miktar yardım eden yardımcı üyeler.

g. Darümuallimin Mezunları Cemiyeti 1334/(1918): Cemiyet Aza-yı asliye, aza-yı ilmiye, aza-yı fahriye ve aza-yı mümtaze olmak üzere dört farklı gruptan oluşmaktadır. Her grubun farklı görev ve imtiyazları vardır. Bunlar nizamnamede uzunca belirtilmiştir.

h. Meslek-i İctimai Müessese-i İlmiyesi 1335/(1919): Merkez teşkilatın yanında daha sonra taşrada da şubelerin açılacağı haber veriliyor. Sekiz kişiden okula bir idare heyeti ve azalar heyeti var.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

i. Talebe-i Ulûm Cemiyeti, 1335/(1919): Asli aza üç sınıftır: Müesses, tali ve tabii. Asli üye behemehâl talebe olmalıdır.

j. Ulûm ve Umrân-ı Sanayi Cemiyeti 1335/(1919): Cemiyet reisinin yanında yardımcıları vardır. Umur-ı dâhiliye ve Umur-ı hariciye heyeti olmak üzere iki yapı oluşturulmuştur.

k. Macaristan Türk Mezunîn Cemiyeti 1330/(1922): Merkezini İstanbul olarak belirten derneğin teşkilat yapısı hakkında nizamnamesinde bilgi verilmemiştir.

II. Meşrutiyet dönemi eğitim ve öğrenci dernekleri doğal olarak meslek mensupları tarafından kurulmuştur. Derneklerin resmi başvuru nizamnameleri, biçim ve içerik açısından birbirine benzerlik göstermektedir. İçlerinden en farklı olan, Hukuk Fakültesi öğrencilerinin kurduğu dernektir. Toplamda 52 maddeden oluşan nizamnamede hukukî esaslara uymada aşırı itina gösterilmiştir.

Derneklere üye kaydının nasıl yapılacağına dair de bilgiler verilmiştir. Eğitim ve yardımlaşma derneklerinde, nizamnamedeki genel hükümleri kabul edenlerin üye olabileceği belirtilmektedir. Burada özellikle üye aidatları üzerinde dikkatle durulmuştur. Derneğe üye kaydı konusunda en dikkat çeken, *Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti*'dir. Bu derneğe üye olabilmek için bir başka üyenin tavsiyesi gerekmektedir.²⁴ Bir üyenin tavsiye ve takdimi olmadan üye kabul edilmemektedir. Bu sistem İttihat ve Terakki'nin üye kayıt sistemine çok benzemektedir. Zaten dernek kurucu üyelerinden de rahatlıkla görülebileceği üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eğitim politikalarına yardımcı olmak maksadıyla kurulmuş sivil bir oluşumdur.

4.4. II. Meşrutiyet Döneminde Kurulan Eğitim ve Öğrenci Derneklerinin Temel Amaçları Nelerdir? Aralarında Amaç Bakımından Ne Tür Farklılıklar Vardır?

Öncelikle şu belirtilebilir ki, burada incelenen derneklerin tamamının amacı eğitimidir. Ancak nizamnamelerde ortaya konan amaçlarda eğitimin farklı yönlerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Derneklerin amaçları şöyle belirtilmiştir:

a. Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti 1326/(1910):

Madde 2: Birinci olarak, Mekteb-i Hukuk mezunlarını birbirlerine tanıtmak, aralarında bir birlik ruhu, dostluk ve sevgi oluşturmak. İkinci olarak, adı geçen okuldan mezun olanlara daha

²⁴ “*Madde 7: Cemiyete a'zâ kaydı, a'zâdan birinin delâlet ve tavsiyesiyle olur*”, *Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332, s.4.

mutena bir surette bilgiler vermenin çarelerini düşünmek. *Üçüncü olarak*, mali imkânlar dâhilinde bu mektepten her sene birinci çıkan talebeyi ödüllendirmek, içlerinden kabiliyetli olanları Avrupa'ya göndermek. *Dördüncü olarak*, Avrupa kanunlarını da dikkate alarak ülkemizdeki kanunların ıslahı çarelerini aramak. *Beşinci olarak*, Hukuk mezunlarından muhtaç olanlara yardımda bulunmak. *Altıncı olarak*, hukukî konularda genel ve özel konferanslar vermek. *Yedinci olarak*, önemli hukukî konulardan bahseden bir dergi çıkarmak.²⁵

b. Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1327/(1910):

Madde 1: Fakir ve muhtaç bütün Osmanlı çocuklarının korunmasını taahhüt eder. Dernek, fakirlik sebebiyle okutturulamayan çocukları bir okula vermek ve onların kitaplarını almak gibi amaçları kapsar. Dernek, imkânlar nispetinde insaniyetin şu derin sorununu (cehalet) elinden geldiği kadar kapatmak maksadıyla kurulmuş bir teşkilattir.

İnsaniyet nazarında cins ve mezhep farkı aranmayacağından, dernek hangi mezhep ve unsurdan olursa olsun yardıma muhtaç olan fakir çocukları nizamname dairesinde koruyacaktır. Eğitim beşikte ve ana kucağında başlaması lazımdır. Sağlıklı ve şuurlu annelerin yetişebilmesi için, kızların tahsil ve terbiyesi önemlidir. Bu sebeple dernek imkânlar dâhilinde kız çocuklarını da koruyacaktır.²⁶

c. Terakki ve Maarif Cemiyeti 1228/(1912):

Madde 1: Derneğin amacı Osmanlılar arasında eğitimin yayılmasını ve genişlemesini temin etmektir. Dernek, öncelikle fakirlik sebebiyle eğitimden mahrum olan Osmanlı çocuklarına eğitim imkânı sağlamaya çalışmakla mükelleftir.²⁷

d. Osmanlı Maarif Cemiyeti 1329/(1913):

Madde 2: Derneğin amacı, memleketimizde eğitimin tamimiyle gençlere iyi bir terbiye vermesine çalışmak ve yetiştireceği gençlerin hayatta başarılı olmalarına imkân tanımak için çeşitli yollar bulmalarına yardımcı olmaktır.²⁸

²⁵ **Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1326, s.1-2.

²⁶ **Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi**, Edirne: Vilayet Matbaası, 1327, s.4.

²⁷ **Terakki ve Maarif Cemiyeti Nizamnamesi**, Kayseri: Erciyas Matbaası, [1]328-[1]329, s.2.

²⁸ **Osmanlı Maarif Cemiyeti Nizamnamesi**, Dersaadet: Selanik Matbaası, 1329-1331, s.3.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

e. Köylü Bilgi Cemiyeti 1330/(1914):

Madde 3: Köylüler için, onların anlayacağı bir dil ile hayatta bilinmesi mutlaka lazım olan bilgileri öğretmek, küçük ve ucuz kitapçıklar yazmak ve bunları köylülerin elde etmelerine ve yararlanmalarına yardımcı olmak. *Madde 5:* İdare heyetinin vazifesi, ziraat, iktisat, amelî baytarlığa, hayvan yetiştiriciliğine, bahçeciliğe, kocacılığa, askerliğe, demirciliğe, dokuyuculuğa, köy mimarlığına, sütçülüğe ve peynirciliğe, coğrafyaya, tarih ve İslâmlığa, millî edebiyat vesaireye dair kitapçıklar yazmak, yazdırmak, yazılanları tetkik ve intihap etmek, bastırmak ve dağıtmaktır.²⁹

f. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti 1331/(1915):

Madde 2: Derneğin amacı, millî talim ve terbiye hakkında teorik ve uygulamalı teşebbüslerde bulunmaktır. Dernek millî talim ve terbiyenin teorik ve uygulamalı yönleri ile meşgul olacağı gibi, meselenin gerçek hayatta uygulanmasına da çalışacaktır. Bu sebeple dernek, ahlâkı sağlam, dindar, milliyetperver, millî varlık sebebini gerek kendi çevresinde ve gerek diğer çevrelerde yaşatabilecek, faal, hareketli, müteşebbis bireyler yetiştirmek için her türlü yola başvuracaktır.³⁰

g. Darülmuallimin Mezunları Cemiyeti 1334/(1918):

Madde 2: Derneğin amacı şunlardır:

1. Eğitim ve öğretimde gelecek nesillerin çağdaş millî irfan ve düşünce ile donanmış dindar, millî gelenek ve göreneklerine saygılı, vatanperver bir vatandaş olarak yetişmelerini temine çalışmaktır.
2. Millî kültürün gelişmesine çalışmak.
3. Eğitim hizmetinde bulunanlar arasında yardımlaşmayı ve samimiyeti sağlamak.
4. Derneğe üye öğretmenler arasından vefat edenlerin yardıma muhtaç olan aile ve çocuklarına her surette mümkün olduğu kadar yardımcı olmak.
5. Dernek üyelerinden hasta ve başka şekillerde yardıma muhtaç olan öğretmenlere yardımda bulunmak.³¹

h. Meslek-i İçtimai Müessesesi-i İlmiyesi 1335/(1919):

²⁹ **Köylü Bilgi Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1330, s.2-3.

³⁰ **Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332, s.3.

³¹ **Darülmuallimin Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1338, s.2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Madde 2: Derneğin amacı, toplumsal bilimi, toplumsal sorunların çözülmesinde kullanmayı denemek. Böylece özel hayatın ve kamu hayatının düzenlenmesi yollarına yardımcı olmak. Bu amaçla kurulmuş olan *Meslek-i İçtimaiyi* bütün topluma tanıtmak ve toplumsal bilimin toplumsal sorunlara uygulama yol ve yöntemlerini göstermek. Bu yolda, toplumsal bilim çalışmaları yapmak, yapacak olanlara yardımcı olmak. Bu ilmin usulüne göre memleketimizin gerçeklerini araştırmak, ülkemizi tanımak ve böylece toplumsal buhranın çözümüne bir çare olmak için gerekli düşünsel, eylemsel kurumları ortaya koymaktır.³²

ı. Talebe-i Ulûm Cemiyeti, 1335/(1919):

Madde 2: Derneğin amacı, ilim talebeleri (medrese talebeleri) arasında yakınlık ve dostluk temin etmek. Bu mesleğin yücelmesi ve yükselmesi için hizmetlerde bulunmak. Tatil günlerini değerlendirmek için bütün talebeyi davet ederek, mesleğe ilişkin dinî, ahlâki, toplumsal, hutbeler vermek. Talebenin yeme-içme, barınma ve özellikle eğitim ve öğretiminde görülen eksiklikleri gidermek. Talebenin ilmen, fikren yükselmesi, bazı yanlışları görüp düzeltebilmesi amacıyla, ilmî, edebî, dinî ve ahlâkî bir dergi çıkarmak. Yazılı veya sözlü dinî konuları tartışmak, edebî ve fikrî tartışmalar yapabilmek için bir ortam oluşturmak. Başarılı olan talebelere ödül vermek. Bu sayede talebeler arasında yetkin hatipler, muktedir yazarlar ve hakikatleri bilen vaizler yetiştirmektir.³³

j. Ulûm ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti 1335/(1919):

Madde 3: Derneğin amacı, bir taraftan memleketin muhtaç olduğu sanayiye tesis için teşviklerde bulunmak, onların ilerlemelerine yardım etmek ve bunları himaye eylemek. Bir taraftan da bu vatanın evlatlarına ilmin ve fennin sanayide nasıl kullanılacağını ve ürüne dönüştürüleceğini göstermeye çalışmak.³⁴

k. Macaristan Türk Mezunîn Cemiyeti 1330/(1922):

Madde 1: Derneğin amacı, Macaristan'da tahsil edip hali hazırda Türkiye'de bulunan mezunlar ve talebeler arasında yardımlaşmayı temin ve herkesin kendi meslek ve uzmanlığı dâhilinde araştırma ve incelemelerini ilerletmek ve bundan sonra tahsile gideceklere yardımcı olmak ve Türkiye'nin bilim, teknoloji, ve

³² *Meslek-i İçtimai Müessesesi-i İlmiyesi Nizamnamesi*, İstanbul: (Basım Matbaası yok), 1335, s.2.

³³ *Talebe-i Ulûm Cemiyeti Nizamnamesi*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1335, s.2-3.

³⁴ *Ulûm ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti Nizamnamesi*, İstanbul: Tıbbiye-i Şahane Matbaası, 1335, s.1.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

ekonomik olarak ilerlemesine yardımcı olacak, zirai kurumların ve sanayinin düzeltilmesine gayret etmek.³⁵

Araştırmada incelenen dönemin eğitim ve öğrenci derneklerinin amaçları arasında, eğitimde yaygınlaşmayı sağlamak, cehaletin önüne geçmek, meslek mensupları arasında dayanışma ve kaynaşmayı sağlamak en başta gelmektedir. Böylesi bir amacın benimsenmesine yaşanan sıkıntıların temel kaynağının eğitimsizlik olarak görülmesi ve bu sıkıntıdan ancak birlik ve beraberlik ruhuyla ve çalışarak kurtulabileceğine yönelik inanç gelmektedir. Örneğin, Edirne’de kurulan ve büyük oranda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin destekleri ile faaliyet gösteren *Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Derneği* nizamnamesinin girişinde şöyle bir açıklama yer almaktadır:

Müterakki milletlerin tarihi ispat ediyor ki, insanlar cehalet içinde kaldıkça, esarete katlanıyor, hürriyetin kadrini anlamıyor. Anlamadığı için bunu istihsale çalışmak hayallerine bile gelmiyor. Hatta bu nimet gayr-i müterakkiye bir tarzda kendisine verilse bile ne yapacağını, bundan nasıl istifade edeceğini bilemiyor. İşte bizi öldüren hastalık budur: Cehalet!... Emrâz-ı içtimaiye içinde en mühlik, en vahim olanı işte budur.³⁶

Bu satırlardan da anlaşılmaktadır ki, ‘ilerlemiş milletlerin tarihi şu gerçeği ispat etmektedir: insanlar bilgisizlik ve cehalet içinde kaldıkça, esarete katlanmakta, hürriyetin kıymetini anlamamakta, hatta hür olmayı aklına bile getirememektedir. Bu toplumu öldüren asıl şey cehalettir. Toplumsal hastalıkların içinde en korkunç olan da budur.’ Diğer derneklerin amaçlarında da benzer ifadeler yer almaktadır. 1918’de Prens Sabahattin taraftarlarının kurduğu eğitim derneğinin ön sözünde toplumsal yapının değişmesi için eğitim felsefesinin ve yapısının tamamıyla değişmesi gerektiği dile getirilmiştir.³⁷ Bunu başarabilmek için toplumsal yapıyı tanımak gerekmektedir. ‘Toplumsal bilim’ hareketinin ve bu hareketin amaçları doğrultusunda kurulan derneğin amacı bu ülkenin toplumsal yapısını tanımak ve anlamaktır. Dolayısıyla toplumsal yapıya göre bir eğitim sistemi tasarlamak zaruri görülmüştür. Meslekçilere göre, toplumsal yapıya uygun üretilmeyen hiçbir ıslahat fayda vermeyecektir.

Eğitim derneklerinin amaçları konusunda *Darülmüallimin Mezunları Cemiyeti*’nin söylemleri diğerlerinden bazı yönleri ile farklıdır: Dernek nizamnamesinin ortasında bir sayfalık bir

³⁵ *Macaristan Türk Mezunın Cemiyeti Nizamnamesi*, İstanbul, 1338, s.3.

³⁶ *Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi*, Edirne: Vilayet Matbaası, 1327, s.3.

³⁷ *Meslek-i İçtimai Müessesesi-i İlimiyesi Nizamnamesi*, İstanbul: (Basım Matbaası yok), 1335, s.1.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Beyanname³⁸ yayımlamıştır. Bu beyannameye eğitim, toplum ve devlet açısından önemli görülen satırlar şöyledir:

İçinde bulunduğumuz şu müthiş çağ, her milletin yaşama hakkını yalnızca kendi kudretinden aldığı hakikatini bir daha ispat etmiştir. Bu harpte (I. Dünya savaşı) gösterdiğimiz azim ve fedakârlık, yiğitlik ve dayanıklılık hayat hakkımızın korunması için lazım olan kudrete sahip olduğumuzu dost ve düşmana gösterdi.

Fakat hiç şüphe yok ki, bu büyük mücadele son bulacak. Hayat hakkını kaniyla kazanan milletimiz için yeni bir yükselme dönemi başlayacaktır. Bu devrede kılıçlar kınına, süngüler yerine girecek, vazifelerini kitaplara, kalemlere bırakacaklardır. Lakin millet bu yeni döneme hazır ve donanmış olarak çıkmazsa hayat mücadelesinde yine başarılı olamaz. Kazanılan bağımsızlığı korumak, gelişmeyi sağlamak için girilecek bu hayata şimdiden hazırlanmak gerekiyor.

Bu yeni devri hazırlayacak kahramanlar öğretmenler ve eğitimcilerdir. Dış düşmanlarla çarpışan ordular, vazifelerini tamamlar tamamlamaz, içeride en büyük düşmanımız olan cehalete karşı tekrar amansız bir mücadeleye atılmaya mecburuz.

Milleti için için kemiren bu korkunç düşmana galip gelmedikçe hakiki zafer kazanılmış olmaz. Belki de, -Allah göstermesin- kanla kazanılan başarılar, heder olup gideceklerdir. Cehaletle çarpışacak orduların öğretmenlerle eğitimcilerden oluşacağını söylemeye bile gerek yoktur. Fakat milleti cehaletin azılı dışleri arasından kurtarmak için sarf edilecek gayretlerin verimli olması, azimle çalışmakla birlikte, eğitim hizmetinde bulunanlar arasında samimi ve hakiki bir yardımlaşma ve dayanışmaya bağlıdır(....).

Mukaddes görevinde her öğretmen ve eğitimcinin, rehber olmaya, ışık olmaya, yeni neslin çağdaş irfan ve milli mefkûreyle dolu, dindar ve mukaddesata hürmetkâr, vatansever kişiler olarak yetişmesini temin etmeye yönelik yüce amaçları olmalıdır.

Bunların yanında dönemin eğitim derneklerinin amaçlarında toplumsal kalkınmanın ön planda tutulduğu görülmektedir. Toplumsal kalkınmanın ekonomik yönüne ilişkin amaçlar da benimsenmiştir. Özellikle geleneksel sanatların canlandırılması, insanların sanat sahibi edilerek iş kurmalarına yardımcı olunması ve tarım teknikleri konusunda yeni gelişmelerin takip edilmesi, halkın bu konularda bilinçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için

³⁸ “Darülmüallimin Mezunları Cemiyeti’nin Beyanname’si”, **Darülmüallimin Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi**, (içinde), İstanbul: Matbaa-i Amire, 1338.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

kursların açılması, kitapçıları yayımlanması ve dağıtılması öngörülmüştür.

4.5. II. Meşrutiyet'te Kurulan Eğitim Dernekleri Temel Amaçları Doğrultusunda Ne Tür Faaliyetler Yapmayı Taahhüt Etmişler ve Neler Yapmışlardır?

Dönemin eğitim ve öğrenci dernekleri nizamnamelerinde ilk birkaç maddede amaçlarını belirledikten sonra bu amaçlara nasıl ulaşacaklarına yönelik bir yol haritası, bir eylem planı sunmuşlardır. Bazılarında detaylı açıklamalar yer almasına karşın bazı dernekler bu noktaya, ya değinmemişler ya da birkaç cümle ile geçiştirmişlerdir. Derneklerin yapmayı planladıkları eylemler şöyledir:

a. *Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti 1326/(1910)*: Dernek amaçlarda belirtilen hususlar doğrultusunda faaliyetler yapmayı taahhüt etmiştir. Ayrıca 43. maddeye göre, bir kütüphane yapacağını ve önemli hukukî konularda halkı aydınlatmak için bir dergi çıkaracağını duyurmuştur.³⁹

b. *Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1327/(1910)*: Cemiyetin temel faaliyeti amaçlarda belirtilen eylemlere yönelik işler yapmak olarak belirtilmiştir. Bunun yanında, nizamnamesinin 19. maddesine göre 'umur-ı siyasiye ile iştilal etmez' denilerek derneğin siyasetle uğraşmadığı bildirilmiştir.⁴⁰

c. *Terakki ve Maarif Cemiyeti 1228/(1912)*: Madde 3: "Cemiyet maksadını kendi namına mektepler küşat etmek sureti ile temin eder"⁴¹ denilerek amaçların gerçekleştirilebilmesi için yeni okulların açılacağı haber verilmiştir.

d. *Osmanlı Maarif Cemiyeti 1329/(1913)*: Cemiyetin amaçları doğrultusunda yapacağı işler nizamnamesinin 3. maddesinde şöyle sıralanmıştır:

1. İlmî, uygulamalı, serbest dersler vermek.
2. Fikirlerin aydınlanması için konferanslar düzenlemek.
3. Bir sene zarfında yayımlanan bütün kitap ve faydalı yayınlar arasında en dikkat çekenleri ilanlarla topluma tavsiye etmek ve yazarları farklı şekillerde ödüllendirmek.

³⁹ *Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi*, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1326, s.12.

⁴⁰ *Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi*, Edirne: Vilayet Matbaası, 1327, s.11.

⁴¹ *Terakki ve Maarif Cemiyeti Nizamnamesi*, Kayseri: Erciyas Matbaası, [1]328-[1]329, s.1.

4. Memleketimizin en çok muhtaç olduğu ilmî ve fennî eserlerin meydana getirilebilmesi için yarışmalar yapmak.

5. Derneğin maddî imkânları müsait olduğu taktirde uygun görülecek tarzda bir dergi yayımlamak.

6. Farklı derecelerde ve amaçlarda okullar açmak.⁴²

e. Köylü Bilgi Cemiyeti 1330/(1914): Nizamnamede ortaya konulanlara göre derneğin amaçları doğrultusunda yapacağı faaliyetler: Köylü bilgi kütüphanesi oluşturmak, köylülere yönelik kitaplar yayımlamam, ayda bir dergi çıkarmaktır.⁴³

f. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti 1331/(1915): Eğitim dernekleri arasında amaçlarına ulaşmak için yapılacak eylemler bakımından en fazla sayı ve çeşide bu dernek sahiptir. Derneğin yapmayı taahhüt ettiği işler, nizamnamenin 4. maddesinde⁴⁴ şöyle sıralanmıştır:

1. Kitaplar ve kitapçıklar yoluyla millî talim ve terbiyeye dair yayınlar yapmak.

2. Sabit veyahut seyyar her an hazır heyetleri vasıtasıyla İstanbul'da ve taşrada millî talim ve terbiye hakkında uyarılarda bulunmak, halkı bu konularda bilinçlendirmek.

3. Zaman zaman uzman guruplar oluşturarak, millî talim ve terbiyeye dair araştırmalar yaptırmak, tartışmalar yapmak.

4. Genel merkez dâhilinde 'danışma vasıtası' adıyla bir şube açarak, taşrada eğitim işlerine dair talep olunacak her türlü açıklamayı toplamak ve değerlendirmek.

5. Millî okullar ve müesseseler açmak.

6. Kurumlar ve özel okullar arasında derneğin temel şartlarını kabul edecek olanlara yardımda bulunmak.

7. Okullarda eğitim yapmakta olan anasız, babasız çocuklardan muhtaç olanlara kitap, defter, elbise, ayakkabı tedarik etmek.

8. Herhangi bir sebeple olursa olsun, ilköğrenimini tamamlayamadan okuldan ayrılmaya mecbur olmuş veyahut okula

⁴² **Osmanlı Maarif Cemiyeti Nizamnamesi**, Dersaadet: Selanik Matbaası, 1329-1331, s.3-4.

⁴³ **Köylü Bilgi Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1330, s.2-3.

⁴⁴ **Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332, s.3-5.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

devam edememiş olan gençlerin ilköğrenimlerini tamamlamak için dersler açmak ve yahut mevcut bu gibi dershanelerin devam ve bekası şartlarını temin etmek.

9. Fukara çocuklarına, yaralı ve şehit yakını kız ve kadınlara mahsus iş odaları açmak ve burada öğleye kadar beden eğitimi, kitap okuma ve dinî konularda öğrenecekleri işlere dair ders vermek, öğleden sonra marangozluk, ip örgücülüğü, sepetçilik gibi hayatlarını kazandıracak bir sanat öğretmek.

10. Yabancı memleketlerden ve vilayetlerden İstanbul halkına gelen Müslüman öğrencileri korumak ve kollamak, cemiyetin derneğin bilgisi dâhilinde olmak üzere, Avrupa ve Amerika gibi medeniyet merkezlerine gidecek talebeye rehberlik etmek.

11. Sıhhsız, kansız çocukları kurtarmak için her sene, mektep tatilleri esnasında şehir haricinde ve sağlıklı yaşamaya ilişkin, insanların tatillerini geçirebilecekleri yerler açmak.

12. Memleket içerisinde genellikle, sağlık, birikimli olma, güzellik gibi fikirleri yaymak ve herkeste bunları oluşturmak. Rağbetten düşen veyahut düşmeye yüz tutan millî sanatları canlandırmak için yayınlar yapmak ve gerekli teşebbüslerde bulunmak.

Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti burada belirttiği eylemlerden pek çoğunu hayata geçirmiştir. Bu faaliyetlerin neler olduğunu en geniş haliyle, derneğin Eylül 1918'den itibaren 6 sayı olarak yayımlanmış olduğu *Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası*'nın her sayısının sonunda yer verdiği haberlerden görmek mümkündür.⁴⁵ Burada verilen haberlere göre, dernek amaçları doğrultusunda yeni kitaplar yayımlanmış, yazarlarını ödüllendirmiş ve yeni kitapların dağıtımını yapmıştır. Ayrıca dernekte sürekli olarak konferanslar düzenlemiştir.

g. Darülmualimin Mezunları Cemiyeti 1334/(1918): Dernek nizamnamesinin 3. maddesinde amaçları gerçekleştirmek için yapılacak işler şöyle sıralanmıştır:

1. Medeniyetçe gelişmiş ülkelerde de kabul ve tatbik edilen eğitim öğretim yöntemlerine dair eserler yayımlamak, gerek merkez ve gerek taşrada gece dersleri, konferanslar vermek, tartışmalar yapmak.

1. Orta ve yüksek eğitim kurumlarına girmek isteyenlere tatil esnasında ücretsiz mahsus dersler vermek.

⁴⁵ “Tetkikât ve Tenkidât”, *Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası*, Eylül 1332, S.1, s.60 vd.; Tetkikât ve Tenkidât”, *Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası*, Nisan 1333, S.2, s.91 vd.

2. Eğitim-öğretim çağı geçmiş kadınlara ücretsiz dershaneler açmak.
3. Çocuk edebiyatının oluşturulmasına çalışmak, bu konuda birikim sağlamak.
4. Talebeler için eğitici sinema filmlerinin yapılmasına teşebbüs etmek.
5. Müzik yarışmaları yapmak, resim ve el işi sergileri açmak.
6. Kitaplar ve mecmualar yayımlamak.
7. Merkezde bir kütüphane ve bir mektep müzesi tesisine çalışmak.
8. Gerek İstanbul ve gerek diğer yerlerde beden eğitimi faaliyetinin gelişmesine ve çocuklara mahsus oyun bahçelerinin açılmasına çalışmak.
9. Taşra okullarının öğretmenleri tarafından istenen kitap ve eğitim öğretim araçlarını temin etmek ve onlara göndermek.⁴⁶

Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti'nden sonra en kapsamlı eylem planı İstanbul Öğretmen Okulu mezunlarının kurduğu dernek tarafından hazırlanmıştır. Burada sayılan maddelere bakıldığında ülkenin her tarafını kucaklayıcı bir genişlikte ve tamamıyla eğitim ve öğretime adanmış bir eylem planı düşünülmüştür. Bu planın içinde çocuklar için eğitici sinema filmleri hazırlamak maddesi dönemin koşulları da düşünülürse hayli ilerici bir fikir olarak görülmektedir.

h. Meslek-i İctimai Müessesesi-i İlmiyesi 1335/(1919): Toplumsal bilim derneği, amaçlarına ulaşabilmek için nizamnamesinin 3. maddesinde şu işleri yapacağını ifade etmiştir: Dernek amaçlarına ulaşmak için, toplum ve toplumsal meslekler hakkında yayımlanmış eserlere yerli katkılar sunacaktır. Bu konularda yayımlanmış ve bu ülkenin gerçeklerini anlamada katkı sağlayacağı düşünülen eserler tercüme edilecektir. Bu konuda insanların aydınlatılabilmesi için konferanslar düzenlenecek ve dernekte dersler yapılacaktır. Bu konferanslar ve dersler özellikle iş sahiplerinin ve aile reislerinin dikkatini çekecek tarzda olacaktır. Aynı zamanda gençler, iş hayatında ve bilhassa ziraatla, toprağa yerleşerek bireysel özgürlüklerini kazanmaya teşvik edilecektir. Çocuklarımızın hayatta başarılı olabilmeleri için eğitimde eylem ve uygulama ile onları donatmak için teşkilat ve kurumlar meydana getirebilmek için uğraşacaktır. Yine

⁴⁶ *Darülmualimin Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1338, s.2-3.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

dernek, bu amaçlarına ulaşabilmek ve kamuoyunu aydınlatmak için *Meslek-i İctimai Mecmuası* adında bir dergi çıkaracağını da taahhüt etmiştir.⁴⁷ (Ancak taramalarımızda bu isimde bir dergiye ulaşamadık).

i. *Talebe-i Ulûm Cemiyeti, 1335/(1919)*: (Dernek, amaçlarına nasıl ulaşacağı konusunda ayrıntı vermemiştir).

j. *Ulûm ve Umrân-ı Sanayi Cemiyeti 1335/(1919)*: Dernek nizamnamesinin 4. maddesinde amaçlarına ulaşmak için yapacağı işler şöyle sıralamıştır:

1. İlmî konferanslar hazırlamak.
1. Makaleler ve risaleler yayımlamak.
3. Projeler hazırlamak.
4. Meslekler ve sanayi arasındaki irtibatı sağlamak ve böylece bütün sanayi kurumları ve toplum arasında bir yardımlaşma ve dayanışma oluşturmaya çalışmak.
5. Yabancı ülkelere seyahatler düzenlemek ve oralara öğrenci göndermek.
6. Mektepler açmak.⁴⁸

k. *Macaristan Türk Mezunîn Cemiyeti 1330/(1922)*: (Dernek amaçlarına ulaşabilmek için takip edeceği yollar konusunda ayrıntı vermemiştir).

Derneklerin amaçlarına ulaşmak için sıraladıkları eylem planları yer yer iddialı olsa da bir kısmı sıradandır. Ancak söylemlerden bazıları, o günün şartlarında gerçekleştirilmesi kolay işler değildir. Örneğin I. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında ciddi bir kâğıt darlığı çekilmiştir. Sırf bu yüzden bazı dergiler ve gazeteler çıkarılamamış ya da çok düşük kaliteli kâğıtlara basılabilmıştır. Yayın yapmanın böylesi zor olduğu bir ortamda bütün eğitim dernekleri yapacakları işler arasına ve programlarına öncelikle kitap ve dergi yayımlamayı koymuşlardır. Zira o gün için, eğitimin gelişmesi ve yaygınlaşmasında öncelikli materyal, kitap, dergi, gazete vb. gibi araçlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla eğitim ve öğrenci derneklerinin kitap ve dergi yayımlama işini arka planda tutmaları düşünülemezdi.

⁴⁷ *Meslek-i İctimai Müessesesi-i İlimiyesi Nizamnamesi*, İstanbul: (Basım Matbaası yok), 1335, s.1-2.

⁴⁸ *Ulûm ve Umrân-ı Sanayi Cemiyeti Nizamnamesi*, İstanbul: Tıbbiye-i Şahane Matbaası, 1335, s.1-2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

4.6. II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim ve Öğrenci Dernekleri Amaçlarına Ulaşabilmek İçin Kullandıkları Mali Kaynaklar Nelerdir?

Derneklerin amaçlarına ulaşabilmek için bazıları iddialı da olsa birçok eylem sıraladıkları yukarıda görülmüştür. Tabiidir ki, bütün bu işlerin yapılabilmesi için öncelikli şart mali imkânlardır. Şüphesiz bütün dernekler malî kaynaklarının elverdiği imkânlar kadar hizmet yapabilmektedir. Ancak ilginç biçimde dönemin eğitim dernekleri bu konuda iddialı değildir. Dernek nizamnamelerine bakıldığında derneğin gelirleri başlığı altında birkaç madde sıralanmıştır. Ancak burada detaya yer verilmediği gibi, meseleyi çok ciddiye alır tarz da yoktur. Bazı dernekler toplanan gelirlerin devlet bankasına yatırılacağını ve gerekirse buradan da bir gelir elde edeceklerini ifade etmişlerdir. Dernek gelirlerinin birinci kalemini üye aidatları oluşturmaktadır. Sonra derneğin amaçları doğrultusunda yapılacak bağışlar gelmektedir. Bunun yanında derneğin yapacağı bazı faaliyetlerden de gelirler beklenmektedir. Bu faaliyetler genellikle, yayımlanan kitap ve dergi satışları, düzenlenecek sergiler, kermesler, eğlence programları ve muhtelif kurslardan oluşmaktadır.

Dönemin eğitim derneklerinin hangi gelir kaynaklarına sahip oldukları nizamnamelerinde şöyle ortaya konulmuştur:

a. *Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti 1326/(1910)*: Derneğin gelirleri 37 maddede şöyle açıklanmıştır: Üye aidatları ve yayımlanacak dergiden elde edilecek gelirler.

b. *Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti 1327/(1910)*: Derneğin hangi gelirlere sahip olduğu ayrı bir başlık altında zikredilmemekle birlikte, üye aidatlarına ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin yardımlarına güvenildiği anlaşılmaktadır.

c. *Terakki ve Maarif Cemiyeti 1228/(1912)*: Derneğin gelirleri 5. maddede, üyelerden toplanacak aidat ve hayırseverlerden toplanacak bağışlar olarak belirtilmiştir.

d. *Osmanlı Maarif Cemiyeti 1329/(1913)*: Dernek nizamnamesinin 31. maddesinde gelirlerin şu kalemlerden oluştuğu sayılmıştır: Azalardan alınacak üyelik aidatı, her nevi yardım ve bağış, resmi ve gayr-i resmi kurumlardan alınacak tahsisat, derneğin düzenleyeceği sergi, müsamere, konferanslardan elde edilecek gelirler.

e. *Köylü Bilgi Cemiyeti 1330/(1914)*: Derneğin başlıca geliri, üyelerden toplanan aidatlar ve resmî kurumlardan gelmesi beklenen yardımlardan oluşmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

f. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti 1331/(1915): Derneğin gelirleri nizamnamesinin 5. maddede şöyle sıralanmıştır: 1. Üyelerin aylık ya da senelik taahhütleri 2. Hayır ve eğitim gönüllüleri tarafından yapılacak yardım ve bağış. 3. Resmî veya millî müesseselerden verilecek tahsisât. 4. Dernek yararına düzenlenecek sergi, gösteri, tartışma ve eğlence programı ve piyango hâsılatıyla yayımlanacak olan dergi ve kitaplardan elde edilecek gelirler.

g. Darülmualimin Mezunları Cemiyeti 1334/(1918): Dernek nizamnamesinin 37. maddesine göre derneğin gelirleri: 1. Dernek üyelerinin aylık ve senelik aidatları ve bağışları, 2. Hayırseverlerden gelmesi beklenen yardımlar 3. Dernek adına çıkarılacak kitap ve dergilerin satışından elde edilecek gelirler 4. Dernek yararına düzenlenecek olan ve eğlencelerden elde edilecek gelir.

h. Meslek-i İçtimai Müessese-i İlmiyesi 1335/(1919): Derneğin gelirleri ile ilgili bilgiler derneğin teşkilat yapısını düzenleyen maddeler içerisinde geçmektedir. Buna göre üyelere alınacak aidat sayılmakta, başka gelir kalemine değinilmemektedir.

ı. Talebe-i Ulûm Cemiyeti, 1335/(1919): (Dernek gelirleri hakkında bilgi verilmemiş, hatta üyelik ücretinden bile söz edilmemiştir).

j. Ulûm ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti 1335/(1919): Üyelerden toplanacak aidatlar, bağışlar ve dernek tarafından düzenlenecek gösteri ve programlardan elde edilecek gelirler.

k. Macaristan Türk Mezunın Cemiyeti 1330/(1922): Nizamnamesinin 19. maddesine göre üyelere üyelik ücreti alınacağı bildirilmiş, başka bir gelir kalemi sayılmamıştır.

Sonuç

II. Meşrutiyet döneminde meslekî, sosyal, siyasî, kültürel, kadın ve eğitim alanlarından pek çok dernek kurulmuştur. Bu derneklerden pek çoğu Avrupa'da olduğu gibi sanayileşme, şehirleşme ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak değil, hürriyet ortamının bir yansıması neticesinde ortaya çıkmıştır. Pek çoğunun amacı, seslerini duyurmak ve güven ortamı oluşturmaktan ibarettir. Dolayısıyla derneklerin Avrupa'daki işlev ve sürekliliği Osmanlı toplumunda görülmemiştir. Farklı amaçlarla kurulan pek çok dernek kısa bir süre sonra kapanmıştır. Ancak kısa süreli de olsa faaliyet gösteren bu dernekler Modern Türkiye'de örgütlenme faaliyetlerine tarihsellik bağlamında önemli tecrübeler ve katkılar sunmuşlardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Bu araştırmada yukarıda bahsi geçen şekilde kurulan, II. Meşrutiyet dönemi eğitim ve öğrenci derneklerinden on bir tanesi özgün kaynaklarından hareketle incelenmiştir. Türk eğitim tarihinin ve eğitim sorunlarının üzerinde pek fazla durulmayan örgütlenme mücadelesi Akyüz'ün öncü çalışmalarında görüldüğü ve burada verilen örneklerde de anlatıldığı gibi, II. Meşrutiyet döneminde geniş, zengin ve renkli bir ortam olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemin sosyal ve siyasal sıkıntıları içerisinde pek çok eğitim ve öğrenci derneğinin kurulması, her ne kadar yardımlaşma ve dayanışma amaçları gütsede aynı zamanda dernekleşme, sivilleşme ve yeni bir toplumsal yapı oluşturma anlamında üzerinde durulması gereken manidar bir gayrettir.

Dönemin eğitim ve öğrenci derneklerinin kurucuları genellikle meslek mensuplarıdır. Ancak dışarıdan eğitim, kültür ve siyaset adamları da kurucular arasında yer alabilmiştir. Derneklerin temel amacı, yaşanan her türlü sıkıntının temelinde eğitimsizliğin görülmesinden dolayı, bütün toplum kesimlerinin bilgi, görgü ve becerisinin arttırılmasını sağlamak üzere bina edilmiştir. Bunun yanında meslek mensubiyeti, yardımlaşma ve dayanışma bağları oluşturmak, sosyal faaliyetler yaparak geleneği korumak ve aynı zamanda da yeniliklere açık olmak hedeflenmiştir. Toplumsal sorunların temelinde eğitimin görülmesi Tanzimat'la başlayan bir teşhis olmakla birlikte bunun çözümüne yönelik esaslı çarelerin bu dönemde de bir türlü oluşturulmadığı görülmektedir.

II. Meşrutiyet'in eğitim ve öğrenci dernekleri bu amaçlara ulaşabilmek için pek çok yollar denenmiştir. Bunlar içerisinde dönemin koşulları dikkate alındığında hayli ilerici, cesur ve iddialı olanlar vardır. Öncelikli olarak siyasî işlere karışmadan hedeflere ulaşmayı istemişlerdir. Hemen her dernek kitap ve dergi çıkarmayı ve dağıtmayı öncelikli görevlerinden biri saymaktadır. Bunun yanında yeni okullar açmak, kütüphaneler açmak, gece kursları düzenlemek, konferanslar, seminerler, sergiler ve yarışmalar tertip etmek de başta gelmektedir. Eğitici sinema filmleri hazırlamaktan, yurtdışına öğrenci göndermeye, eğitici ve eğlendirici seminerler, sergiler ve yarışmalar düzenlemeden, eğitim-sanayi ve öğrenci işbirliğini tesise varıncaya kadar pek çok önemli proje hazırlanmıştır. Dernekler bu faaliyetlerini yapabilmek için çalışma ve dayanışma yanında ekonomik gelirlere de ihtiyaç durmuşlardır. Hemen hemen bütün derneklerin yegâne gelir kaynağı üye aidatlarından oluşmakla birlikte, resmi kurumlardan gelecek yardımlar ile eğitim görülülerinden beklenen bağışlar ön planda yer almıştır. Bunun yanında gelir elde etmek için sergiler açıldığı, farklı programlar düzenlendiği, kitap ve dergi satışlarına da itibar edildiği görülmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Dönemin eğitim ve öğrendi derneklerinin teşkilat yapısına bakıldığında, bu günün dernek yapılarıyla büyük bir benzerlik içindedir. Bu durum dernekleşme noktasında tarihsel sürekliliğe işaret etmektedir. II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşen bütün bu çalışmalar Türk toplumunun eğitimi benimsemede devletle işbirliği yapma tecrübesine - bir yönüyle- ışık tutmaktadır. Bu gayretler Türk eğitim tarihinin Cumhuriyet öncesi döneminin zengin mirasıdır. Bu birikimlerin, gayretlerin ve teşebbüslerin bilinmesi, araştırılması bugünün pek çok sorununun çözümüne yardımcı olacak içerikte ve zenginliktedir.

KAYNAKÇA

- AKÇURAOĞLU YUSUF. **Türk Yılı**, İstanbul: Yeni Matbaa,1928.
- AKTAR, Yücel. **II. Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, Ankara: Gündoğan Yay., 1999.
- AKYÜZ, Yahya. “Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908 - 1918)”, **OTAM**, S.22, 2009.
- AKYÜZ, Yahya. “Türkiye’de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge İle Unutulmuş Bir Kaynak”, **Ankara Üniversitesi Eğitim (Bilimleri) Fakültesi Dergisi**, 1970, C.3, Sayı 1-4.
- AKYÜZ, Yahya. **Öğretmen Örgütlenmesi (Türkiye, Fransa, İsviçre’de ve Uluslararası Düzeyde- Kuruluşlar, Etkinlikler, Sorunlar)**, Ankara 1980.
- AKYÜZ, Yahya. **Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişime Etkiler**, Ankara: 1977.
- ARAI, Masami. **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, İstanbul: İletişim Yay., 1992.
- “Avrupa’da Türk Talebesi”, **Türk Yurdu**, 13 T. Evvel 1329, C.3, S.50.
- “Darümuallimin Mezunları Cemiyeti’nin Beyannamesi”, **Darümuallimin Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi**, (İçinde), İstanbul: Matbaa-i Amire, 1338.
- Darümuallimin Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1338, 8 s.
- ERGÜN, Mustafa. **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara: Ocak Yay., 1996.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

- GÖLDAŞ, İsmail. **Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler**, İstanbul: Öğretmenler Dünyası Yay., 1981.
- Koçsoy, Şevket. “Türk Millî Uyanışının Teşkilatlanma Safhası Türk Derneği ve Mecmuası”, **Osmanlı**, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, C.7.
- Köylü Bilgi Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1330, 7 s.
- Macaristan Türk Mezunîn Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul, 1338, 8 s.
- Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1326, 15 s.
- Meslek-i İctimai Müessese-i İlmiyesi Nizamnamesi**, İstanbul: (Basım Matbaası yok), 1335, 3 s.
- Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332, 12 s.
- NURDOĞAN, Arzu M. “Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğinde Sosyal Dayanışma Fikrinin Doğuşu: Muallim Cemiyetleri (1908-1914)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, İstanbul, Güz 2007, Sayı 17.
- ORHAN, Ahmet. **Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Örgütlenmesi**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2001.
- Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi**, Edirne: Vilayet Matbaası, 1327, 16 s.
- Osmanlı Maarif Cemiyeti Nizamnamesi**, Dersaadet: Selanik Matbaası, 1329-1331, 12 s.
- ÖZTÜRK, Cemil. **Türkiye’de Dünden Bu güne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar**, İstanbul: MEB Yay., 2005.
- PRENS SABAHATTİN. **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Meslek-i İctimai ve Programı**, İstanbul: Kader Matbaası, 1334.
- Talebe-i Ulûm Cemiyeti Nizamnamesi**, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1335, 8 s.
- Terakki ve Maarif Cemiyeti Nizamnamesi**, Kayseri: Erciyas Matbaası, [1]328-[1]329, 5 s.
- “Tetkikât ve Tenkidât”, **Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası**, Eylül 1332, S.1 ve Nisan 1333, S.2.
- “Türk Derneği Nizamnamesi”, **Sırat-ı Müstakim**, 1 Kanun-ı Sâni [1]324, C.1 S.21.

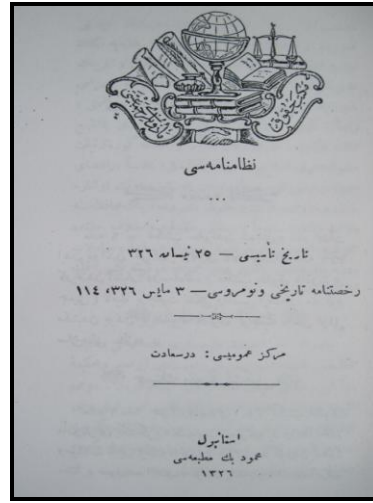
Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

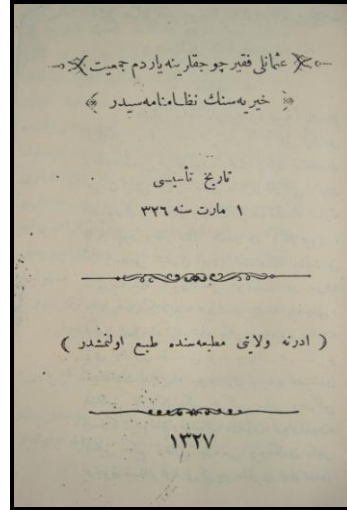
“Türk Talebesi Derneği”, **Türk Yurdu**, 9 Şubat 1327, C.1, S.7.

Ulûm ve Umrân-ı Sanayi Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul: Tıbbiye-i Şahane Matbaası, 1335, 8 s.

EKLER

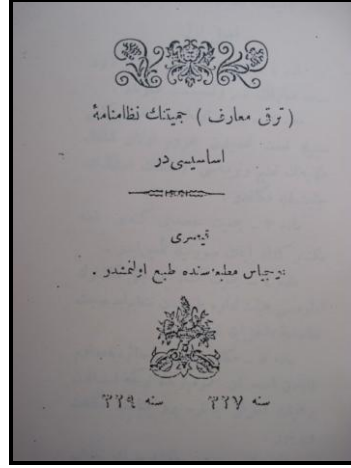
1. Mekteb-i Hukuk Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi, 1326/(1910)

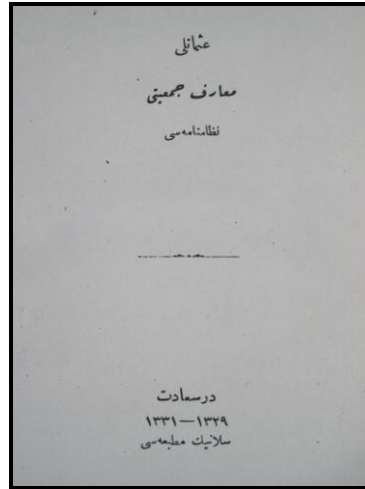
2. Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Nizamnamesi, 1327/(1910)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

3. Terakki ve Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, 1228/(1912)

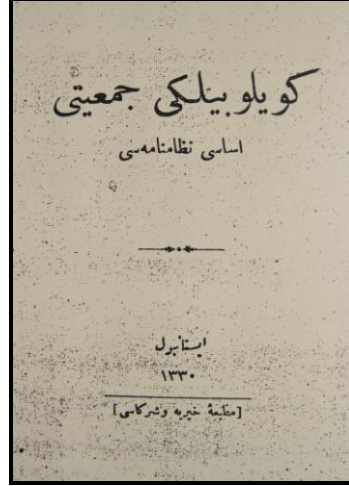

4. Osmanlı Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, 1329/(1913)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

5. Köylü Bilgi Cemiyeti Nizamnamesi, 1330/(1914)

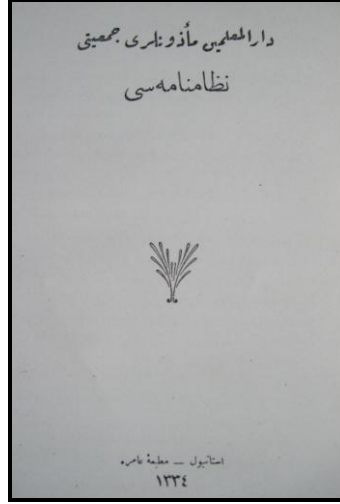

6. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi, 1331/(1915)

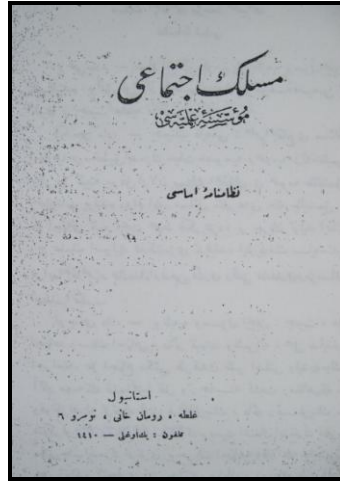

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

7. Darülmüallimin Mezunları Cemiyeti Nizamnamesi,
1334/(1918)

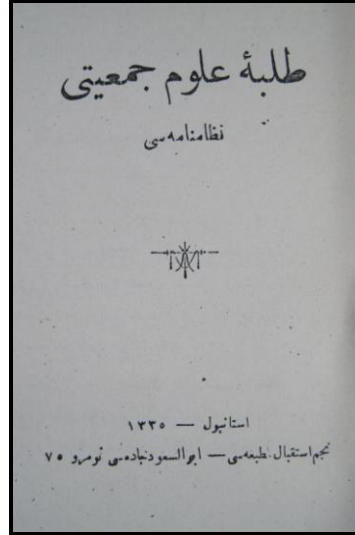

8. Meslek-i İctimai Müesse-i İlmiyesi Nizamnamesi,
1335/(1919)

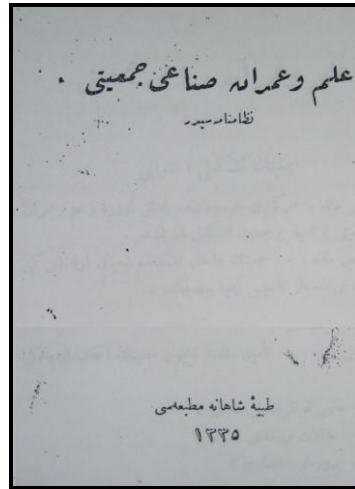

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

9. Talebe-i Ulûm Cemiyeti, Nizamnamesi, 1335/(1919)

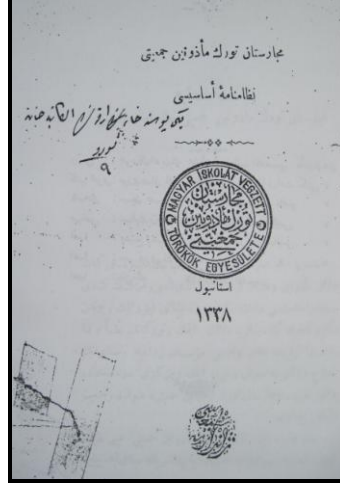

10. Ulûm ve Umran-ı Sanayi Cemiyeti Nizamnamesi, 1335/(1919)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

**11. Macaristan Türk Mezunin Cemiyeti Nizamnamesi,
1330/(1922)**